

**RÁKÓCZI
ÉS FRANCIAORSZÁG KÖZBELÉPÉSÉNEK
IGAZI TÖRTÉNETE**

ÍRTA

PILLIAS EMIL

Kevés történelmi kérdés részesült oly hiányos tárgyalásban, mint XIV. Lajos és II. Rákóczi Ferenc szövetségének, helyesebben együttműködésének története, jóllehet az az értékes okiratanyag, melyet a párizsi külügyminisztérium levéltára őriz, szinte napról-napra feltárja a francia király s a magyar nemzeti hős diplomáciai kapcsolatainak minden részletét.

Az eddigi történelmi kutatás szerint XIV. Lajos volt az, aki ellenségeitől fenyegetve, azt kérte a fejedelemtől, hogy szabadságharcot kezdjen a Habsburg-ház, a magyarság elnyomója ellen. Mikor pedig a francia király kérését teljesítették, ő nem törődött többé a magyar szabadság ügyével, mivel külpolitikája időközben más fordulatot vett.

Ha azonban figyelmesen átolvassuk az idevágó levelezések eredeti szövegét, a királynak és külügyminiszterének az ausztriai, lengyelországi, svédországi és törökországi francia követekkel történt levélváltását, valamint magának Rákóczinak leveleit és gróf Bercsényi Miklósnak jelentéseit, kétségtelenül megállapítható, hogy a két főúr kezdeményezésére nyújtotta Franciaország baráti jobbát Magyarországnak.

Kétségtelenül ők is hivatkoztak arra, hogy ez a harc Franciaországra nézve csak előnyökkel járhat, hiszen épp a Habsburg-ház volt két évszázada a franciák legádázabb s legfélelmeőbb ellensége. Ez az érv azonban — mely valóban közbelépésre bírta az öreg királyt — csak ügyesen alkalmazott eszköz volt a hazafias cél érdekében.

Amint az okiratok igazolják azt, hogy a kezdeményezés tulajdonképpen a magyaroktól eredt, éppen úgy az is természetes, hogy Rákóczi és Bercsényi nemcsak emberbaráti módon akartak szolgálni Franciaország dicsőségének, hanem elsősorban hazájuk érdekeit tartották szem előtt. Először jó magyarok voltak s csak aztán franciabarátok; ez így is van rendjén s épp az ellenkezőjét találnók különösnek.

Nem a nemzeti szempontot kidomborító történeti mű megírásáról van most szó; nem azt akarjuk kimutatni, hogy mindaz, amit XIV. Lajos és főleg amit a francia diplomácia tett, kifogástalan és teljesen érdeknélküli volt, sem azt, hogy Rákóczi balsorsa önhibájából következett. Ha egyszer megírhatom Rákóczi francia kapcsolatainak teljes történetét, tökéletes pártatlansággal ítélek majd a felelősség s az elismerésre méltó érdemek kérdésében. Ezúttal csupán e kapcsolatok kezdeteire szorítkozom s tanulmányom, az eredeti és hiteles emlékek birtokában, a történeti igazság megállapítására törekszik.

Nincsenek egészen biztos adataink arra nézve, mely időpontban kezdődtek XIV. Lajos és Rákóczi kapcsolatai, mivel a külügyminisztériumi iratok «Magyarország» jelzésű sorozatából az 1698-tól 1700-ig terjedő évek anyaga elveszett. Ez a hiány már ezidőtájt megállapítható volt, minthogy a XVIII. századi anyaggal egybekötött diplomáciai levelezés (Correspondance Diplomatique) kötetében az 1697. év után azonnal az 1701. év következik. Figyelembe véve azonban a többi évek okiratos anyagát, e kapcsolatok megindulása 1700 végére tehető.

A karlócai béke, melyet 1699. január 26-án írtak alá, felszabadította a török hódítás utolsó maradványait is s Ausztria végérvényesen Magyarországra tehetette kezét. Két év se múlt el, máris az egész országban, úgy a nemesség, mint a parasztság körében, még elfojtott, de heves lázongás tört ki a német elnyomás ellen. Csak a vezér hiányzott. Kkkor gróf Bercsényi Miklós, ki a felkelés igazi lelke volt, legalább is annyira mint maga Rákóczi — mégis, csodálatos hatású neve miatt neki engedte át a főhatalmat — felébresztette a fejedelem tetterejét és cselekvésre sarkallta. Csak szükség volt még külföldi támogatásra is, mert e nélkül — Tokay Ferenc esete is igazolta — úgylis bukás várt minden küzdelemre a hatalmas bécsi udvar ellen. Ezt a segílyt csak Ausztria egyik ellenségétől várhatták. Választaniuk kellett a kétfejű sas két ősi ellenfele, Franciaország és Törökország között. A török szövetség terve nem sok jóval kecsegtetett; Thököly Imre tizenhat évig állt a törökkel szövetségi viszonyban; végül a Porta veresége a magyar ügy kudarcát eredményezte. A törököket megverték Zentánál, megalázták Karlócánál, mit várhattak volna még jó sokáig ettől a gyöngye, szárnyaszegett néptől? S vajjon nem volt kétélű fegyver a hitetlenek szövetsége, mely által Magyarország esetleg egyik járom alól a másik alá kerülhetett? Csak Franciaország maradt, mellyel száz év leforgása alatt már háromszor kötöttek szövetséget. Így fordult Rákóczi a franciák felé.

*

1700. november i-én Rákóczi levelet írt XIV. Lajosnak. Ezt az írást, sajnos, nem találtuk meg a francia levéltárakban. Egyes történetírók ezt állítják, hogy csak enyhe célzások voltak benne Magyarország belső bajaira s a régebbi francia-magyar szövetségekre vonatkozólag.

Rákóczi nem mervén levelét a rendes postával elküldeni — ekkortájt nagyon figyelte már a császári udvar, — Badeni Lajos herceg ezredének egyik Eperjesen állomásozó belga származást! tisztjére bízta azt, ki Franciaországon keresztül indult vissza, hogy szabadságát szülőföldjén töltse el. De Longueval kapitánynak, kit a fejedelem Munkácson fogadott, sikerült beférkőznie Rákóczi bizalmába. A nyájas mosoly azonban árulót takart; lehet, rogy Longueval elejétől fogva a felbujtó szerepét játszotta. Tény az, hogy Bécsben átutazóban, megmutatta a levelet gróf Oettingen miniszternek, ki elolvasta, aztán újból lezárta és visszaadta a hírvivőnek. Pár hét múlva a

levél XIV. Lajos kezében volt. Válasza, melyet Louis-Marie Le Tellier, Barbesieux márki, a király hadügyminisztere, Longuevalnak december 18-án adott át, visszatérőben, egy újabb bécsi tartózkodás alkalmával ugyanabban a sorsban részesült.

II. Károly spanyol király halála folytán — ugyanazon a napon, 1700. november i-én halt meg, mikor Rákóczi levele kelt — a spanyol trónt november 24-én XIV. Lajos unokája, Anjou hercege foglalta el, V. Fülöp néven, s a trónralépés pusztá ténye által Franciaország ellenséges viszonyba került Lipót császárral, ki másodszülött fiának, Károly főhercegnek szánta a koronát.

Rákóczi azonnal átlátta a helyzetet s 1701. február 11-én újabb levelet írt XIV. Lajosnak — megint Longueval közvetítésével — s most már nyíltan arra kérte, hogy közbenjárásával biztosítsa a magyarok számára a spanyol király jóindulatát. Sajnos, ez a döntő fontosságú levél sem került elő; tartalma csak Bercsényi vallomása alapján ismeretes, ki egyébként hevesen ellenezte ezt a lépést, mivel úgy akarta, hogy a tárgyalási (ő «négociation»-nak nevezte) a lengyel király révén induljon meg.²

Ismeretes, hogyan került a súlyos tényeket tartalmazó levél az osztrák kormány kezébe; Longueval színleges letartóztatása után, 1701. április 4-én Rákóczit ugyanazon év április 19-én tartóztatták le Sáros várában és Neustadtba zárták. Felesleges lenne részletezni e jólismert tényeket.

II. Károly spanyol király.

Villars márkit, a bécsi francia nagykövetet, a jövődó marsallt nem is értesítette a fiatal Barbesieux — ki egyébként személyes ellensége volt — Rákóczi leveleiről. Legnagyobb csodálkozására csak a fejedelem letartóztatása után értesült arról az egész Németországban elterjedt hírről, hogy Longuevalnál — kit még soha nem látott — «rendkívül fontos csomagokat találtak és írásokat, melyeket nem tudtak megfejteni».³ Annyira sejtelve sem volt Longueval szerepéről, hogy 1701. április 13-án beszámolt a királynak a kósza hírről, megemlítvén egyben — de minden kapcsolat mellőzésével — hogy Magyarországon nyugtalanság tapasztalható. Azt is hozzátette, hogy ott a császárnak igen rossz alattvalói vannak, kiket csak a kellő pártfogás hiánya tart vissza a nyílt lázadástól.

Tíz nappal később Villars megerősíti a magyarországi felkelés híret és csodálkozással számol be «Ragotskj» herceg letartóztatásáról. «Igen jól ismerem őt» írja a nagykövet, «rendkívül ügyes fiatalember, több nyelven jól beszél, sok józanságról és okosságról tesz tanúságot s egész családjukban annyi hajlékonyság van, hogy nem is gondoltam, épp akkor fog ez hiányozni, mikor szükség lenne rá. A közöttünk lefolyt érintkezésben egy árva szót sem ejtett ki, melyből felkelést szító emberre következtettem volna. Talán csak pusztán gyanúsítás alapján tartóztatták le, hiszen effélék mindig akadnak, ha egy magyar bevádolásáról van szó a németek előtt, oly erős a két nép között a gyűlölet». Villars így végezte be jelentését: «Annyi bizonyos, hogyha volt is a magyaroknak valamelyes szándékuk, legalább a Császár feltétlenül meg lesz győződve arról, hogy Felsőség miniszterének abban a legcsekélyebb része sem volt».⁴

A közvélemény mindezek ellenére nyíltan hangoztatta azt a vádat, hogy Villars maga is szította a magyar felkelést s hogy állítólag az egész mozgalmat az a levél leplezte le, mely véletlenül esett ki a nagykövet zsebéből.⁵ A nép már az utcán is fenyegető magatartást tanúsított. Mikor Villars egy kiállításra hajtatott, a kapus hevesen becsapta a kaput kocsija előtt. B nyílt sértés után XIV. Lajos követe sietve visszavonult a növekvő felzúdulás elöl. Mikor pedig a gyanú már az udvarnál is elterjedt, Villars Kaunitz miniszter pártfogását kérte, ki a követség őrizetére fegyveres őrseget rendelt.⁶ Villars tartózkodó álláspontját maga XIV. Lajos is helyeselte, ki úgylátszik mindenben osztotta miniszterének nézeteit: «Az ön bécsi viselkedése mindenkit meggyőzhet arról, hogy semmi közösséget nem vállal a magyarok terveivel. Magam is tartózkodom lázadó alattvalók támogatásától uralkodóik törvényes hatalmával szemben. Érzelmimről, remélem, maga a császár sem lehet kétségben» (XIV. Lajos 1701. május 9-én kelt válasza Villars április 23-i levelére).

Mikor Villars azt jelentette, hogy titokban eljött hozzá Kaunitz gróf egyik titkára s figyelmeztette, hogy tervbevették elfogatását, XIV. Lajos óva intette miniszterét, ne adjon hitelt az efféle kétszínű híresztelésnek, nehogy a gyanút ezáltal is megerősítse.⁷ Később aztán, egy kihallgatás alkal-

mával — Villars XIV. Lajos testvérének halálát jelentette, — maga a császár is a legteljesebb megértéssel és jóakarattal fogadta a nagykövetet.⁸ Mégis, alapjában véve, bánthatta a bécsi udvart Franciaország állítólagos szövetkezése, hisz épp ekkor fenyegetett újra a spanyol örökösödési háború s ezzel a francia-osztrák ellentét újabb kiéleződése.

*

Míg Rákóczi a bécsújhelyi börtönben ült, Bercsényi idejekorán Lengyelországba menekült. Erről Du Héron, XIV. Lajos varsói követe 1701. május 26-án tett jelentést a királynak.⁹ Június utolsó napjaiban Bercsényi találkozott Du Héronnal, kinek azonnal feltárta terveit. Bercsényi szerint a felkelés vezéreinek elfogatása nem befolyásolta a mozgalom kimenetelét. Érez magában annyi erőt, mondotta, hogy talpraállítsa az országot; de nem akarván hazáját új veszedelembé sodorni, mindaddig semmit sem kezd, míg meg nem szerzi a francia és a lengyel király támogatását. Utóbbinak a felkelők még a magyar koronát is felajánlanák, a bizonytalan lengyel korona helyébe.¹⁰

Du Héronnak XIV. Lajos azt tanácsolta, hogy hagyja a magyarokat közvetlenül tárgyalni Lengyelországgal; az ügyből úgyis csak a lengyeleknek származhatik előny.¹¹ Őmaga egyáltalában nincs meggyőződve Ágost lengyel király igaz érzelmeiről s azonfelül ő, mint francia király, nem is volt ellenséges viszonyban a német császárral.¹²

Mindamellet Du Héron és Bercsényi tovább tervezgettek; a nagykövet talán túlságos buzgósággal állott a magyar ügy szolgálatába s júliustól novemberig több kérelem és visszautasítás fordult meg Varsó és Versailles között.

Július 14-én Bercsényi írott tervezetet nyújtott át a lengyel királynak, melyről Du Héron pár nap múlva másolatot küldött XIV. Lajosnak.¹³

Bercsényi emlékiratában, mely részletesen feltárta Magyarország helyzetét és kívánalmait, többek között ez állt: «Magyarország még képes lerázni a jármot, ha segítségére siet Legkeresztényibb Felséged, valamint a lengyel király. Az a meggyőződésünk, hogy ha a lengyel király hajlandó vállalni nemzetünk pártfogását és trónunkat elfoglalni kívánja, helyén való lenne, hogy Legkeresztényibb Felségeddel igen szoros szövetségre lépjen, mely által Felséged kötelezné magát az olasz háború folytatására, nem engedvén időt a császárnak, hogy erejét összeszedje s hogy csapataival az örökös tartományokba nyomulhasson. Felséged még akkor sem kötne békét a császárral, ha ez lemondana a spanyol monarchia államaira vonatkozó igényéről, mindaddig, míg nem biztosítja, egyetértve a lengyel királlyal, Magyarország új kormányzatát. Felséged anyagi támogatást nyújt a lengyel királynak mindaddig, míg a magyarországi királyi jövedelmek behajthatókká válnak,¹⁴ stb., stb.»

Ez az emlékirat Franciaországra nézve csupán megterhelést jelentett volna s talán ellensúlyozásul vetette föl Du Héron először, hogy «a magyar-

országi felkelés a császár terveit egészen felborítaná».¹⁵ Egyelőre azonban ez az érv se győzte meg XIV. Lajost, hiába hivatkozott Bercsényi a vállalkozás feltétlen sikerére.¹⁶ Az a terv, hogy Bercsényi titokban Versailles-ba utazzék a magyar ügy részletesebb kifejtése végett, sem talált támogatásra.¹⁷ A francia király mindezt feleslegesnek vélte s azt tanácsolta, tárgyaljon Bercsényi közvetlenül a lengyel királlyal.¹⁸ Az Ausztria, Anglia és Hollandia közt létrejött és szeptember 7-én aláírással is megerősített «nagy-szövetség» sem változtatta meg XIV. Lajos véleményét. A király ugyanis jól tudta, hogy a magyarok azt szeretnék, vállaljon kezességet a lengyel király ígéreteiért.¹⁹ Versailles-ban azonban jól tudták, hogy II. Ágost kétszínű politikát űz s míg a franciákkal tárgyal, addig a császárral is titokban levelezik. Végül Ferriol, konstantinápolyi francia követ jelentései sem befolyásolták kedvezően a magyar ügyet. «Ügy vélem» írja Ferriol Perából 1701. szeptember 3-án, «hogy a magyarországi összeesküvés híre, melyről a németek annyit beszélnek, teljesen légbőlkapott». Azt is említi, hogy Rákóczinak semmi összeköttetése sincs Thökölyvel s hogy a fejedelem még az édesanyjának ígért 2000 tallér évjáradékot sem küldi el. Majd a nagykövet levelét így összegezi: «Mind-ezek arra mutatnak, hogy semmi sem igaz az összeesküvésből, mert képzelni, sem lehet, hogy a magyarok, németgyűlöletük mellett is, fölkelést szervezzenek, a várható támogatás minden reménye nélkül».²⁰

A lengyel király kétszínűségére jellemző, hogy mikor Bercsényi Oláhországba indult, az a kíséret támadta meg, melyet maga Beuchling, Ágost miniszterelnöke adott melléje. Hiába fejezte ki tiltakozását Du Héronnak, valószínű, hogy maga a király is részes volt ebben a gyilkossági kísérletben. Du Héron is így vélekedhetett, mert november 17-én így ír XIV. Lajosnak: «Nem sokat lehet adni a lengyel király becsületére».²¹

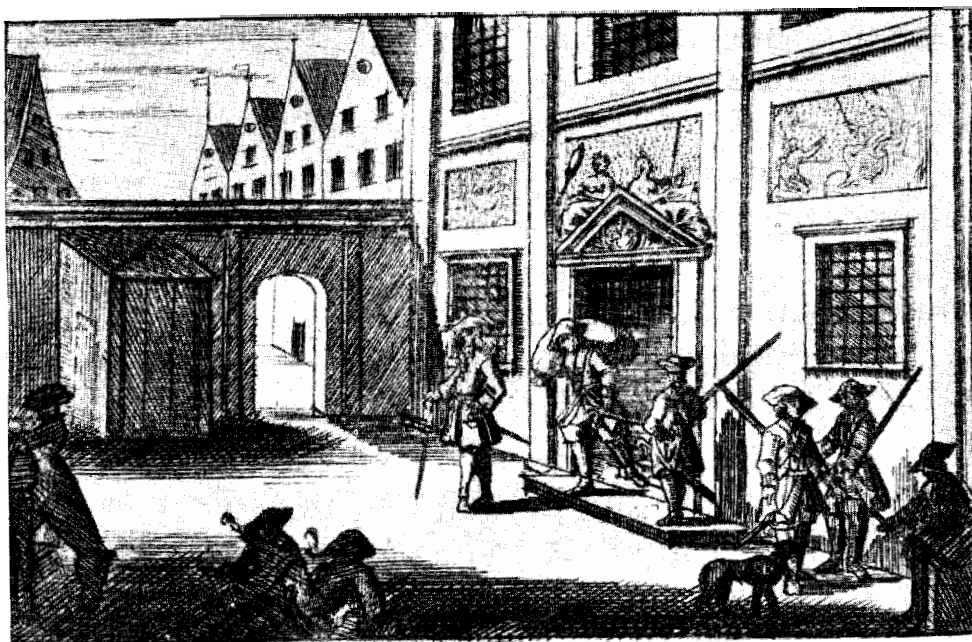
Azokban még e hó folyamán szerencsés fordulat állott be: 1701. november 7-én Rákóczi elmenekült Bécsújhelyről. B szökéssel kapcsolatban egyesek ismét Franciaország bűnrészességét emlegették, bár Morreton-nak, Villars titkárnak és helyettesének (a nagykövet ugyanis a hadüzenet hírére visszatért Franciaországba) levelezéséből ennek ellenkezőjét állapíthatjuk meg. November 9-én Morreton a következőket írja Torcynak: «Az a hír járja, hogy Ragotskj herceg tegnapelőtt kiszabadult Neustadtból. Közfelfogás szerint titokban kivégezték s csak azért terjesztik a szökés híret, hogy minden újabb lázongást elkerüljenek».²² 12-én viszont Lipót császár «mérhetetlen jószágának» tulajdonítja a szökés keresztülvitelét, megjegyezvén, hogy mégis-«az a kapitány, akinek őrizetére bízták a herceget, most börtönben ül».²³ Végre négy nap múlva részletes tudósítást küld a menekülésről, melyet «Ragotskj» a szóbanforgó dragonyos-kapitány megvesztegetésével hajtott végre.²⁴ Mikor pedig 19-én vérdíjat tűztek ki Rákóczi fejére, minden képviselődésnek a császár «végtelen jószágáról» egyszerre vége szakadt.

«Azt állítják, hogy vérdíjat tűztek ki Rákóczi hercegre; annak ki élve előkeríti, tízezer forintot, annak pedig, aki csak a fejét hozza, hatezret ígérnek».²⁵

Morretont is vádolják azzal, hogy a meneküléshez szükséges pénz tőle származik; de ő is, épp úgy mint Villars, nem törődött a fenyegetésekkel. «Ragotskj herceg menekülésével kapcsolatban, amelyet szerintük legalább is pénzzel segítettem» írja Torcynak december 7-én, «börtönbevetéssel fenyegettek meg s időről időre elég aggasztó híreket kapok, de ezek egyáltalában nem félemlítenek meg».²⁶

*

Börtönéből kiszabadulva, Rákóczi éppúgy, mint hat hónappal azelőtt Bercsényi, Lengyelországba menekült.

Rákóczi menekülése a börtönből.

November 26-án Varsóban volt és látogatást tett Du Héronnál, ki azonnal Lowiczba küldte Radziejowskihoz, Lengyelország bíborosprimásához. Ezzel egyidejűleg ajánlólevelet is küldött, melyben úgy tüntette fel magát, mintha még semmit sem tudna a menekülő Rákóczi megérkezéséről.

«Ő felsége, Lengyelország királya azzal az értesítéssel tisztelt meg, hogy Ragotskj fejedelem, Neustadtból menekülván, Lengyelország felé vette útját; mivel ellenségei részéről szenvedett üldöztetésének okáról Ő felségének tudomása van, amit annál is inkább feltételezhetek, mivel magamnak arról sejtetem sincsen, bátorlodom Eminenciádat arra kérni, részesítse őt pártfogásában, míg én Ő felsége érzelmeiről értesülést szerezhetek. Mivel úgylátszik, Ragotskj fejedelem ellenségei visszaéltek Ő felsége nevével, hogy szenvedé-

lyüket kielégíthessék, Ő felsége igazságszeretetéhez tartozik, hogy a szerencsétlen herceg sorsa iránt érdeklődéssel viseltessék». Másnap Du Héron Rákóczival történt első találkozásáról a királyt következőképp értesítette: «A két főúr (t. i. Rákóczi és Bercsényi) találkozása megtörtént. Mindketten biztosítottak a felől, hogyha rendelkezésükre állhat öt-hatezer főnyi idegen csapat, hogy a nemzet előtt Ő felsége, illetve a spanyol király támogatását, bebizonyítsák, egész Magyarország három hét alatt melljük áll; Ragotskj herceg jó megjelenésű, nagyon szellemes, sokkal inkább, mint ahogy hallomásból tudtam s nehéz helyzetében is annyira megőrzi szilárdságát, hogy erre csak kevesen lennének képesek.»²⁷

Rákóczi megérkezése csak fokozta a nagykövet buzgalmát, ki XIV. Lajos elutasítása után is tovább folytatta ajánlatait. Már november 6-án, a Rákóczi elmenekülését megelőző napon, újabb feliratot intézett XIV. Lajoshoz,²⁸ melyben azt hangoztatta, hogy «csekély anyagi áldozatokkal a király örök dicsőséget biztosíthat magának» (gloire éternelle á prix modique). A francia királynak azonban továbbra is kétségei vannak II. Ágost beleegyezését illetőleg. Egyszersmind az egész magyar mozgalomról kételkedően nyilatkozik.²⁹

«Ragotskj herceg és Berchinj gróf — ismételte december i-én — mindketten azt állítják, hogy tervüket feltétlenül siker koronázza, ha 5—6000 emberrel Magyarországra vonulhatnak s ha Felsőged hajlandó őket a megfelelő segélyben részesíteni, hogy a magyar bajoknak végét vessék. Őfelsége jó véleménnyel lenne Ragotskj herceg szellemi képességeiről, ha részletesen ismerné, mennyi ügyességgel tudott magának jelentős pártot teremteni, a császári udvar legkisebb sejtelve nélkül, mely csak a terv kiviteléről értesült volna, ha Longueval árulása be nem következik».³⁰ S itt jelezte először a nagykövet azt a hirre kelt taktikai fogást is, mely szerint Rákóczi egész mozgalmá csupán a franciák céljait szolgálta volna: «Ő (Rákóczi) reméli, hogy felsőged nem tagadja meg tőle segítségét, hiszen eddigi üldöztetését is az a vágya okozta, hogy Felsőgednek valami hasznára lehessen ...»

*

Ágost király jól tudta, hogy Rákóczi az ő országában tartózkodik, hiszen 24-én épp ő tudatta Du Héronnal Rákóczinak Lengyelországba érkezését.³¹ Mikor pár nap múlva a császár varsói kiküldöttjéhez Bécsből futár jött, azt hitték, hogy a lengyel királytól engedélyt akar kérni Rákóczi letartóztatására. A király azonban Du Héronnak értésére adta, hogy Bécsben azt vélik, Rákóczi Svédország felé menekült.³² Du Héron, bár nem hitte ezt el, megelégedett a király kijelentésével. Mégis, tudván a Bécsben kitűzött vérdíjról, decemberben menedéket keresett pártfogoltjai számára. Csakhamar Rákóczi és Bercsényi valóban egy franciabarát lengyel arisztokratahölgy, Lubomirska Erzsébet (férje Siniawski beltzi palatínus volt) birtokára költöztek, Lemberg közelébe.³³

Du Héron tovább is fáradhatatlanul gondoskodott a magyar menekültekről; mikor személyes pénzforrásai nem voltak elegendők, XIV. Lajos nagylelkűségéhez fordult. Már július 28-án, mikor Bercsényi még egyedül volt Lengyelországban, ezt írta a királynak: «A magyar főúr oly sietve menekült, hogy semmit sem hozhatott magával. Ha Felsőged úgy gondolja, hogy még hasznát veheti a grófnak, úgy vélem, jó lenne megélhetését biztosítani...»³⁴ December 16-án ezt írta: «Azok a személyek, kiktől előbbi leveleimben már megemlékeztem, a legnagyobb nyomorba jutnak, ha Felsőged nem kegyeskedik segíteni őket pénzbeli ajándékkal...»³⁵ Aztán, december 22-én: «Felsőged bőkezűsége és nagylelkűsége — úgy vélem — nem hagyja el őt, hiszen a bűn, mellyel vádolják, csupán az, hogy szolgálni akart Felsőgednek. Ami kevés pénze volt, azt elköltötte kiszabadulására. Most semmije sem maradt, helyzete száanalomraméltó».³⁶ A becsületes ember makacsságával Torcy közbenjárását is kérte: «Engedje meg, hogy jóindulatába ajánljam azt a két férfit, kiknek menedéket biztosítottam; nem nézhetem tovább, minő ínséges helyzetbe kerültek azért, mert Őfelsége pártfogásáért folyomdottak s nem vonhatom meg tőlük segítségemet; ha a király évjáradékot utal ki számukra, semmivel se lesz szegényebb...»³⁷ 1702. január

26-án XIV. Lajos Versailles-ból azt válaszolta, hogy ő hajlandó kegyelemből kiutalni a kért évjáradékot, de azt is hangsúlyozta, hogy átlátott bizonyos, érveken s azok őt egyáltalában nem ámították el: «Hozza tudomásomra, mennyit illenék adni e két ember ellátására s milyen szolgálatok várhatók tőlük; nem én okoztam szerencsétlenségüket, mégcsak szándékukról sincs tudomásom; mindazonáltal nem akarom elhagyni őket».³⁸ A király válaszána megérkezése előtt, január 30-án Du Héron ismét írt Versailles-ba: «Felsőged dicsőségére, nagylelkűségére s ha szabad így mondanom, könyörületeségére és saját érdekére egyaránt tartozik, hogy ne hagyja őket nyomorukban elpusz-

Radziejowski bitorosérsek.

tulni; én segítem őket tőlem telhetőleg, de az én segítségem igen kevésre szorítkozik. Egykor hasznukat veheti majd Felséged, ha most ez nem is lehetséges. Felséged a Habsburg-házat csak úgy alázhhatja meg s csak úgy törheti meg németországi tekintélyét, ha pártfogolja az elégtelen magyarokat s a lengyel köztársaságot stb.» Végül ezt a megindító befejezést fűzte hozzá: «Kénytelen vagyok arra kérni Felségedet, hogy számukra segélyt kiutalni kegyeskedjék mindaddig, míg szerencsétlen helyzetük tart. Annyi más közül, kik Felségedhez folyamodnak, épp ők lennének azok, kik segélyben nem részesülhetnek?»

K kérelmeken kívül azonban a levél oly ajánlatot is tartalmazott, mely XIV. Lajost közelebbről érdekelhette s mivel a lengyel király már azon a ponton volt, hogy szövetséget köt a császárral³⁹ s így a menekültek ismét veszélybe kerültek volna, Du Héron azt javasolta, küldjék őket francia-magyar követségben a svéd királyhoz, kivel XIV. Lajos szövetséget szeretett volna kötni. «Jól tudom» írja Du Héron «hogy nehéz tárgyalásokat folytatni a svéd királlyal; el lehetne azonban hárítani e nehézségeket azáltal, hogy hozzáküldjük Ragotskj herceget és Berchinj grófot, kérvén pártfogását a menekültek számára. Ragotskj herceg biztos abban, hogy elnyeri a király támogatását. Megvannak benne mindazon tulajdonságok, melyekkel a svéd király bizalmába férközhetik s elég szellemességgel rendelkezik, hogy ügyes formában Felséged kívánságait tudassa vele», stb . . . Mivel a lengyel király a császár mellé áll, a menekültek kötelesek elhagyni tartományait . . .»⁴⁰

Ugyanekkor Rákóczi átadott egy levelet Du Héronnak XIV. Lajos számára, a nagykövet azonban, félvén az esetleges felbontástól, nem küldte el, hanem röviden így foglalta össze: «E levél tartalma az, hogy Rákóczi Felséged lábaihoz borulva kéri megtisztelő támogatását s életét és vérét Felséged szolgálatára ajánlja fel . . .»⁴¹

A királynak Marlyban, 1702. március 2-án kelt válasza határozott haladást mutat; bizonyos fenntartással ugyan, de hajlandó számítani a magyar felkelés lehetőségére. A svédországi követség terve viszont annyira tetszett neki, hogy erre az esetre még az évjáradék fölemelését is kilátásba helyezte.

«Ami Bercsényi (Berkini) grófnak a magyarországi mozgalmakra vonatkozó ajánlatát illeti, ismerem e felkelés fontosságát. Mielőtt azonban támogatásomat megígérném, tudnom kell, milyen terveik vannak a szervezőknek, milyen módon számítanak a kivitelre, ismernem kell képességeiket, a kért segítséget s a biztosítékokat, melyek e segítség hasznos célra fordítását igazolják. Egyébként csakis pénzbeli segítségről lehet szó s nem túlságosan jelentékeny összegről. Ha valamely vagyona s tekintélye révén hatalmas lengyel főúr a magyar mozgalom élére állhatna s magyar király lenne, ezt tartanám a legjobb megoldásnak, hogy ezáltal több erőt adhassunk az egész mozgalomnak . . . Ha majd valaki a mozgalom élén áll s úgy látom, van valami kilátás a sikerre, meg fogom adni mindazt a segítséget, melyet okos számítással («raisonablement») tőlem kérni lehet».

«Nincs kétségem aziránt sem, hogy a svéd király ne fogadná kedvezően Ragotskj herceget és Berkini grófot s ne tekintené őket jó eszköznek, hogy ellenségein vagy azok szövetségesein bosszút állhasson. Az ő saját biztonságuk végett folyton vissza kell húzódnia ok a lengyel király tartományaitól. Berkiny gróf maga is tapasztalta s a király jelleméből is nyilvánvaló, hogy a menekültekre nézve mindenben alávetné magát a császár kérésének.

Már üzentem Önnek, hogy hajlandó vagyok megélhetésükről gondoskodni, ha tudatja velem, körülbelül mennyit lehet nekik adni. Ha átpártolnak a svéd királyhoz, felemelem azt az összeget, amit Lengyelországban kapnának.

. . . Ha később a svéd király bevonul Csehországba, Ragotskj herceg majd találhat eleget, ami kárpótolhatja Magyarországon elvesztett birtokaiért.»⁴²

Február 12-én Du Héron arról értesíti a királyt, hogy Magyarországról jött kereskedők szerint «a nép csak vezérre vár, hogy fellázadjon s hogy amerre a kereskedők jöttek, mindenütt csekély számú katonaságot találtak».⁴³

Február 19-én az előző évi szerencsétlen kimenetelű felkelésre nézve ezt írja: «Magyarországon hatalmas arányú felkelést akartak szervezni, az ország eredeti szabadságát szándékoztak visszaállítani, míg

Felséged biztosította volna a spanyol király számára a monarchia különböző tartományait». Továbbá:

«Ők (Rákóczi és Bercsényi) úgy emlékeznek, hogy levelet kaptak Barbesieux úrtól, kivel Longueval értekezett annak idején. Akkor is, most is büszkék voltak Felséged pártfogására», stb. Majd a király január 26-i leveléhez ezt fűzi: «Azt hiszem, Felséged nem adhat nekik kevesebbet évi tízezer tallérnál,⁴⁴ ez nem lenne felesleges költség, mert fönntartaná továbbra is Felségednek, mint szerencsétlen uralkodók pártfogójának, jóhírnevét és dicsőségét».⁴⁵

Marlyban, március 16-án kelt levelében a király a minisztere által javasolt összeget egy harmadrésszel csökkentette s még egyszer körülírta támo-

gatása feltételeit: «Nem nagyon látom, miféle hasznunkra lehetne Ragotskj fejedelem és Berchini gróf. Mégis hozzájárulok megélhetésükhöz. Figyelembe kell azonban venni, hogy eddig szolgálatomra még semmit sem tettek s hogy semmi tanúságát sem adták annak, hog}^ az én érdekeimhez való ragaszkodás lett volna szerencsétlenségük okozója. Mivel még az is bizonytalan, hogy egyáltalában tehetnek-e szolgálatot ők maguk vagy barátaik által, azt hiszem, azzal is sokat teszek értük, ha egyelőre biztosítok számukra húszezer livres évjáradékot, melyből tizenkétezer Ragotskj hercegé, nyolc pedig Berkiny grófé. Az érdekekben leendő szolgálatok folytán a kegydíj később fölemelhető.⁴⁶

Így a XIV Lajos által nyújtott első «támogatás» elsősorban személyi segítség volt s még nem arra szolgált, hogy politikai mozgalom anyagi alapja legyen vagy azt lángra gyújtsa.

Du Héron egyelőre elérte célját: biztos menedéket szerzett s gondoskodott Rákóczi és Bercsényi megélhetéséről. Még hátra volt a második cél elérése: rábírní a királyt a magyar ügy támogatására. Eddig XIV. Lajost a mozgalom előnyeiről próbálta meggyőzni; most, megfordítva az érvet, azt akarta bebizonyítani, minő veszedelem származnék az ellenkező esetben: «Erdély kimeríthetetlen forrása lesz az erőnek s a gazdagságnak s a császár még egyideig nyugodtan élvezheti». (1702. márc. 10. levél.)⁴⁷

A király, mint láttuk, nem zárkózott el a priori a magyarországi felkelés gondolatától: ő azonban inkább a törökök kezdeményezését óhajtotta volna.⁴⁸ Ferriol, a Portához küldött francia követ révén igyekezett a Portát hadüzenetre ingerelni Ausztria ellen. December 20-án kelt levelében említi már, hogy a törökök kihasználhatnák a magyarok elégtelenségét. Négy hónappal később, március 20-án ismét azt tanácsolja, próbáljanak a törökök valami mozgalmat szítani az osztrák részről oly kevéssé megerősített Magyarországon.⁴⁹ XIV. Lajos azt is említette, hogy talán Ferriol célozhatna a karlócai béke módosítására is, mivel Ausztriát pillanatnyilag Olaszország nagyon leköti.⁵⁰ Bármily ügyes fogásokkal fordult is a törökök önzéséhez és legfőbb érdekeihez, mégsem tudott visszhangot kelteni XIV. Lajos felhívása ebben a legyőzött, kimerült népben.

Mindazonáltal a király nem akarta elkedvetleníteni Du Héront s érdeklődött, «hogy egy esetleges erdélyi fölkelés alkalmával minő intézkedésekre lenne szükség s mi könnyíthetne meg vállalkozásukat».⁵¹

Időközben a március 2-án kelt levélre Du Héron részletes jelentést⁵² kért Rákócziéktól s pár nap múlva a futár már vitte is Versailles-ba a hosszú emlékiratot, melyet teljes egészében itt közlünk:

Itt következnek a legutóbbi felhívásnak legfontosabb kérdései:

1° Mi az ajánlattevők terve.

2° Milyen eszközökkel remélik sikerre vinni a felkelés ügyét.

3° Milyenek a levélbeli kapcsolataik belföldön.

4° Milyen garanciát nyújtanak szolgálatuk őszinteségére vonatkozólag.

5° Néhány lengyel férfiú közreműködése.

Ad 1. Ami a tervet illeti, szándékunk az, hogy adandó alkalomkor bosszút álljunk az igazságtalanul elnyomott szabadságért s kiszabadítsuk a szolgaság nyomorából ezt a népet, mely járomban nyög s csak e pillanatra vár; ezen eszköz által pedig a királynak is szolgálni óhajtunk, kiérdemelvén Ő felsége örökös támogatását és szövetségét királyságunk szilárd fennállása érdekében s gondoskodván Ő felsége tetszésének megfelelő király választásáról.

Ad 2. A külföldi és idegen segítség, melyre reményünket alapítjuk, az, melyet a legdicsebb (serenissimus) királynak kifejtettünk és tőle kértünk. Belső eszközeink a nép lelkesedése és elnyomatásuk jármának tűrhetetlen volta, a tartományok általános elégtelensége s a lelkek egyhangú hajlandósága a szabadság elnyomóinak megbosszulására, mindezen dolgokat mi különösképpen ismerjük. A nagyszámú eset és legutóbb a tokaji példa nyilván arra mutatnak, hogy a nép felszabadítóinak még az árnyékát is követi. Kzt a hajlandóságot még csak megerősíti a jelen helyzet, melyben a császár kénytelen hadierejét máshova terelni, erősségeket rombolni le és sok mindenféle költséget viselni; mindezen körülmények folytán kevés ellenállásra lehet számítani.

Ad 3. A szükséges levelezéseket illetőleg semmi zavar sem fog támadni; elegendő tudni, hogy mi nem voltunk annyira tapasztalatlanok (mal avisez) s nem kezdtük (vállalkozásunkat) a szükséges és széleskörű levelezés nélkül, e nyomorúságba pedig csak az vitt, hogy az ügy nem volt megérlelődve s hogy a végzet így rendelte. Mert ki kételkedik a felől, hogy a királyhoz szóló első levelek a legjobb szándékkal íratlak? Istennek legyen hála, hogy az első hitszegő rejtett árulásának nem lett további következménye. A sorsra kell bízni magunkat; s ha ez a sors ismét megkezdődik, a levelezések is megfelelőek lesznek.

Ad 4. Őszinte szolgálatunk bizonyossága annál jobban megalapozott, mivel minden reménységünk, úgy a magunké, mint a királyságé általában, Ő felsége pártfogására és segítségére támaszkodik; majdnem minden szomszéd uralkodó ellenünk foglalna állást, ha Ő felsége haragját vonnánk magunkra. Életünk és becsületünk érhetné-e nagyobb szerencsétlenség, s maradna e nekünk valami örökös hitszegésünk menthetetlen gyalázatán kívül? Végül e kételkedés, amelyre nem számítottam, kényszerít kimondanom, hogy mindazok közül, kikkel nemzetünket illetőleg Ő felsége régebben tárgyalt, volt-e vajjon fejedelem s vajjon az ősök közül is csalta-e meg valaki Ő felségét? Egyetlen férfiúnak sem volt közéleti, katonai és politikai megbízatása; nem különböztek az ország többi magánemberétől, mégis Őfelsége pártfogása és tekintélye csodálatos erőt adott nekik. Mi kedvezőbb helyzetben vagyunk mint ők s tapasztalataink révén országunkban mindent ismerünk s minket is ismernek; s azt is tudjuk, hogy pusztán a népnek rólunk alkotott véleménye

sok gondot szerzett az Udvarnak. Már akkor is bíztak bennünk, mikor csak beszélünk nekik; micsoda bizalmuk lenne most bennünk, ha cselekednénk is. A szerénység tiltaná leírni mindezeket, ha nem kellene az összes érveket kifejtenuk. Végül is mi történhetik, hiszen mi nem óhajtunk semmiféle összeget kézhez kapni, csak azt kérjük, adjon mellénk egy hadvezetésben jártas tábornokot s egy pénzkiosztással megbízott tisztviselőt, hogy ezek maguk lássák a történeteket s ezek szerint fizessenek Ő felsége adományának s a mi szükségleteinknek megfelelően. Ha még személyes hitelünkön kívül más biztosítékot is óhajtának, mindenre készek vagyunk.

Ad 5. A lengyel főurak közreműködése feltétlenül szükséges s Excellenciádnak kell őket felkérnie, O felsége nevében. Főleg Jablonowskj főúrra kell számítani, kinek, mint kegyes jötevőnknek, O felsége iránt táplált érzelmeire nézve semmi kétség s ha őt egyszer megnyertük, mások is csatlakoznak, akik közül majd ki kell választani, kiket használhatunk föl. Mindegyikkel helyes lesz külön megtárgyalni, mit nyújthat és hogyan. Ha egyszer meglesz a pénz, minden gyorsan és élénk menetben folyik tovább. Nem lesz soká véleménykülönbség sem: az ígéretekre ígérettel felelnek. Tudjuk, hogy Ő felségének csapataira sokat kell költenie. De ez előnyös, megfelelő, nem túlnagy költség s megkímél a még jelentősebbektől. Nem is lehet elképzelni előnyösebb kiadást. Négyszázezer tallér⁵³ egészen megváltoztatná az ügyek állását és több haszon lenne belőle, mint az Olaszországra költött milliókból: továbbá a vállalkozás sikere vagy balszerencséje mellett Felséged mennyivel lenne hajlandó évente segíteni? Mindezekre nézve ajánlatos lenne szerződést kötni.⁵⁴

Ez a, rendkívül nemeshangú emlékirat, mely azonban, főleg a lengyel főurak közreműködésére nézve elég nagy csalódást okozhatott, semmiképp sem oszlatta el XIY. Fajos aggályait. Mindazonáltal utasította Du Héront, hogy továbbra is biztosítsa a menekültek jószándékait. «Meghallgattam» írja Marlyból, május 18-án «az emlékirat szövegét. Csak valósítsák is meg s ebben az esetben segítségem sem marad el. De még nem látom, hogyan lehetne e terv szerint csapatokat gyűjteni s hogyan lehetne azokat felhasználni. Az sem tűnik ki, hogy az ecélra fordított költségek még ebben az évben valami hasznot hoznának, pedig a szóbanforgó összeg igen tekintélyes. Mindezen okokból nem tartom szükségesnek e hatalmas kiadásokat, de továbbra is biztosítani kell az ajánlattevők jóindulatát. Buzdítsa őket továbbra is, hogy hazájuk érdekében dolgozzanak s helyezze kilátásba, hogy ha majd lesz némi kilátás a vállalkozás sikerére, az én segítségem sem fog hiányozni.»⁵⁵

Ezidőtájt a lengyel belpolitika súlyos eseményei mérsékletre intették Du Héront. «Lengyelország zavaros ügyei», írja 1702. június 19-én «egyelőre elodázzák ama tervek kivitelét, melyek a magyarok elégtelenségét használnák ki. Addig függőben kell tartanunk ezeket, inig a belügyek kimeneteléről valamit nem tudhatunk».⁵⁰

Mikor II. Ágost trónja bizonytalannak látszik s Du Héron Rákóczit mint lengyel trónjelöltet említi egyik levelében (július 31.),⁵⁷ a király Marlyból augusztus 24-én jóakarattal, de kételkedően felel: «az összes idegenek közül a legjobb s a legkívánatosabb személy minden bizonnal Ragosk}' herceg lenne, de erre semmi kilátás sincs».⁵⁸

Rákóczi nem érezvén magát többé biztonságban Lengyelországban, mivel januárban tízéves szövetség jött létre a császár és II. Ágost között, másrésről pedig nem tudván semmi bizonyosat a svéd király terveiről, május-

Du Héron elfogatása.

ban futárt küldött apósához Törökországba, hogy egy esetleges törökországi letelepedésről érdeklődjék.

Június 8-án Ferriol jelenti a királynak Rákóczi puhatolózását a következő megjegyzéssel: «Sajnálattaméltó, hogy a fejedelmet sorsa ilyen szomorú helyzetbe sodorja; mégis, ha helyzetének rendezése s a nélkül jönne ide, hogy magának előbb menedéket biztosítana, az a szerencsétlenség érhetné, hogy a császárnak kiadatnék».⁵⁹

Pár héttel később, július 10-én Ferriol leírja Rákóczi követével való találkozását. «Ház a nemes Nikodémiából jött ide»⁶⁰ — írja — «s azt mondta, hogy Rákóczi fejedelem Brezaneban van, Kaminieck közelében, egy lengyel főúr kastélyában». Részletesen megemlékezik Bercsényiről is, ki a fejedelem-

mel szintén Lengyelországban tartózkodik. Idézi a magyar úr nyilatkozatát, mely szerint Rákócziban valóban megvan a Zrínyiek bátorsága.⁶¹ Végül Ferriol XIV. Lajos utasítását kéri arra az esetre, ha Rákóczi és Bercsényi Törökországba jönnének.⁶²

Rákóczi ennek ellenére is Lengyelországban maradt, remélve a francia király nézeteinek megváltozását. Az örökösödési háború azonban kedvezett a francia fegyvereknek s a szerencsés kimenetelű friedlingeni csata után Villars, az egykori bécsi követ, Franciaország marsallja lett (1702. okt. 14.). A helyzet semmiképp sem kedvezett Rákóczi terveinek. XIV. Lajos ismét írt Ferriol -nak egy esetleges török támadás ügyében. Ferriol viszont felajánlotta a királynak néhány Thököly kíséretéből való magyar tiszt szolgálatát.⁶³ A király azonban úgy vélekedett, helyesebb őket Konstantinápolyban hagyni, számítva egy esetleges magyarországi mozgalomra.⁶⁴

Ezidőtájt Lengyelországban súlyos diplomáciai bonyodalom keletkezett. A november 10-ről 11-re virradó éjszakán — egy évvel a Bercsényi ellen elkövetett merénylet után — II. Ágost elfogatta Du Héront — ki ellene foglalt állást és Conti herceggel szövetséghez — s előbb Thorn várába szállíttatta, majd erős fedezettel a francia határra kísértette. XIV. Lajos felháborodott ezen a merészségen, s bár II. Ágost a felelősséget teljesen Beuchlingra hárította mégis elfogatta az összes Franciaországban élő lengyeleket s csak akkor engedte őket szabadon, mikor decemberben Du Héron teljes épségben megérkezett.⁶⁵

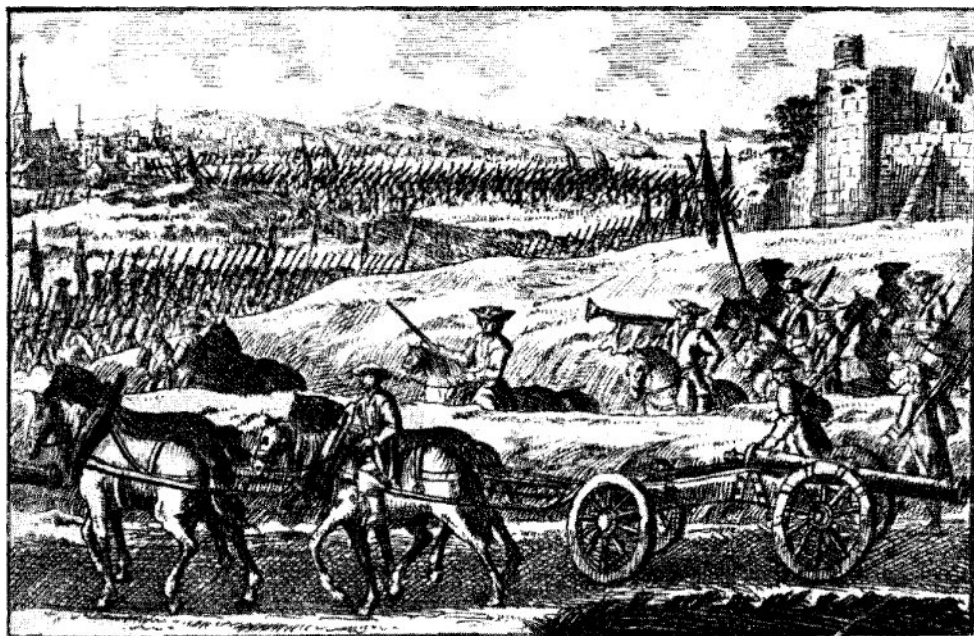
Rákóczit mélyen bántotta «igen ragaszkodó barátjának» (un ami fort attaché)⁶⁶ váratlan elvesztése s most már még inkább azon volt, hogy elhagyja Lengyelországot és Svéd-, illetve Franciaországban telepedjék le. Maronnak, Du Héron egyik helyettesének 1703. január 11-én kelt leveléből értesülünk ezekről a kísérletekről és tervezetésekről.⁶⁷ Bonac, a Danzigban tartózkodó svédországi francia követ jelenti február 18-án, hogy XII. Károly, kinek Rákóczi személyesen írt, kevésbé kedvező választ adott.⁶⁸

Bonac, ha nem is annyi lelkesedéssel, mint Du Héron, mégis foglalkozott Rákóczi számbajöhető segítségével. Március 2-án azt írja XIV. Lajosnak, hogy a fejedelem kisebb sereg élén esetleg Szászországba vonulhatna, azzal az ürügyei, hogy a bajor választófejedelemhez óhajt csatlakozni.⁶⁹ Ami Rákóczit illeti, ő is lépéseket tett az új nagykövethé; márc. 17-én kelt levelében ismét említi, hogy «amióta Ő felsége minisztere által⁷⁰ kegyesen elfogadta és figyelmére méltatta buzgalmunkat, azóta állandóan azon voltunk, hogy a felkelésre mindent előkészítsünk». Majd kéri, hogy a király küldje el megbízottját két-háromszázezer tallérral a mozgalom megkezdésére, végül pedig utal arra, hogy a magyarok csupán az ő segítségétől remélik sorsuk jobbrafordulását.⁷¹

Egy másik tervezet szerint a király a 20,000 «pistole» összeget két részletben folyósítaná, az egyik felét a hadjárat megkezdése előtt, a másikat pedig három magyarországi város elfoglalása után.⁷²

«A szlavóniai rácok felkelése — mintegy nyolcezen vehetnek részt a mozgalomban — a magyarországi tervek kivitelét nagymértékben megkönnyíti és ha szabad így mondanom, mindez fel kell hogy keltse Felsőged érdeklődését a magyar urak tervei iránt».⁷³

Erre IXV. Lajos is megingott eddigi elhatározásában, felhatalmazván Bonacot, hogy előlegezzon bizonyos összeget Rákóczinak, de ne lépje túl a

XII. Károly svéd király benyomul Lengyelországba.

30,000 tallért, vagyis 90,000 «livre»-t. Ezzel megtörtént az első lépés. Tudjuk, hogy Du Héron Franciaországban is tovább dolgozott a magyarok érdekében s a királyt cselekvésre buzdította. Május 25-én kelt levelében is hangoztatja, hogy a királynak e célra nem szabad sajnálnia 3—400 ezer tallért.⁷⁴ Három nappal később, május 28-án Bonac ezt írja a királynak: «Mivel a magyarok Felsőged segítségével valószínűleg olyan dolgokra is elszánják magukat, amit máskülönbben nem merészeltek volna, megjegyezni kívánom Felsőgednek, hogy ha Ragoski fejedelem pénzt kér, élni fogok engedélyével hogy 30,000 tallérig előlegezzek. A rendeletet azonban oly módon teljesítem, hogy egyelőre csak az összeg egy részét utalom ki, vagy semmit, ha ki lehet kerülni.» A levél további részében utal arra, hogy francia részről Du Héront kellene Rákóczi

mellé adni s hogy a fejedelem is őt szeretné, mivel már ismeri Magyarországot. Végül azt is közli, hogy a császáriak úgylátszik, aggodalommal tekintenek a magyarországi mozgalomra, mivel «Montecuculy» ezredét Budára küldték.⁷⁵

Még el sem jutott e levél Versaillesba, június i-én Rákóczi maroknyi seregével átlépte Magyarország határát, miután kiáltványt bocsátott ki e címen: «Mindazon magyaroknak, kik hazájuk régi dicsőséges szabadságának visszaállítását kívánják».⁷⁶ Mivel attól félt, hogy egyrészt a parasztok harci kedve hamar leohad, másrészt a császáriak esetleg lépéseket tesznek elfogadása végett, kénytelen volt magát e hirtelen cselekvésre elhatározni.

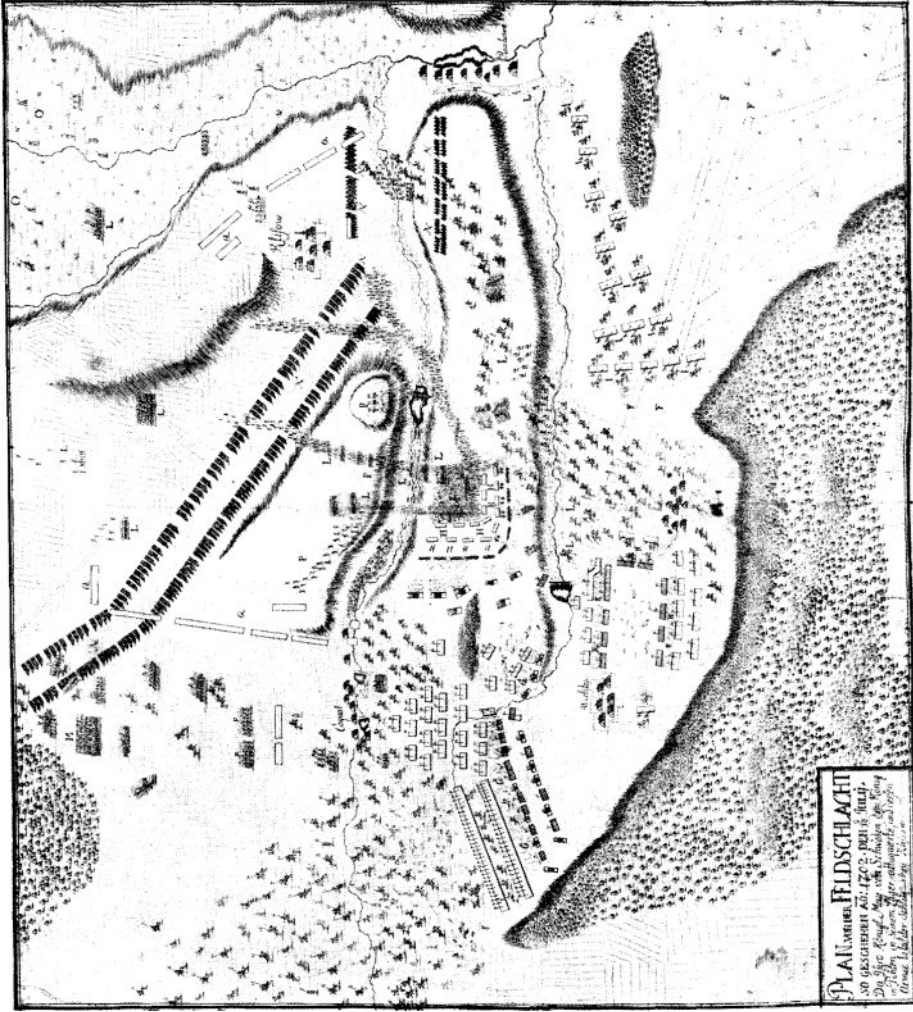
Bercsényi egyelőre Lengyelországban maradt, hogy folytassa a diplomáciai akciót s biztosítsa az anyagi támogatást. Június 15-én Varsóban ismét emlékiratot nyújtott át Bonacnak, pénzbeli segítséget kérve XIV. Lajostól.⁷⁷ Különösen két pontra hívta fel a király figyelmét:

1. békekötés esetén a magyarok is vonassanak be a tanácskozásba s az őket érintő kérdésekben határozat nélkülük ne hozassék;

2. két-három hónap alatt utaltassék ki részünkre három-négyszázezer tallér s abban az esetben, ha a császár oly haderővel támad, melynek ennyi segéllyel ellent nem állhatunk, számíttassunk további segítségre.

Bonac továbbította az okiratot a királynak, hosszú levél kíséretében, melyben beszámolt Bercsényinek már május 28-án bejelentett látogatásáról. E hosszú levél részei a következők:

«Bercsényi gróf, miután arra kért, hogy fejezzem ki Felsőgednek köszönetüket azért a támogatásért, melyet Ragotzj fejedelem és íranta tanúsított, kifejezte, hogy ettől a támogatástól remélnék mindent s ezért egyetlen igyekeztük annak biztosítása; továbbá, hogy hazájuk megsegítésére vonatkozólag mindent a legszilárdabb alapokra szándékoztak építeni s hogy bármennyire is kívánják megmenteni az országot az elnyomástól s a szerencsétlen helyzetből, ez őket soha semmi könnyelmű elhatározásra nem fogja bírni. Eleinte, amikor Felsőgednek ajánlatot tettek, Magyarország tele volt német csapatokkal s ezért sok pénzre s idegen segítségre lett volna szükségük, például a lengyel király beavatkozására; most viszont a császár Olasz- és Németországban kénytelen hadat viselni s ezért Magyarországon kevesebb haderőt hagyott, következésképp ők is szerényebbre szabhatták kérésüket.» Továbbá elmondja, hogy Rákóczi jelenleg kb. 10,000 emberre számíthat s ezért «bár még nem kapott határozott választ Ófelségétől, mégis kénytelen volt, hívei lelkesedését felhasználva, megkezdeni a mozgalmat és zászlókat küldeni nekik». A nagykövet arról is beszámol, hogy Rákóczi a mozgalom megindítására 30,000 tallért kíván, Bercsényi pedig mindent megígért, hogy az összegből valóban haszon származzék». Ezután Bonac beszámol arról, hogy a kért összeget nem tudta azonnal előteremteni s csak 200 dukátot és 100 tallért adott Bercsényinek, azonfelül pedig ajánlólevelet a kiovia-i és krakkói palatínushoz, valamint a beltzi palatínus feleségéhez, kérvén, hogy előlegezzenek Bercsényiéknek valamelyes összeget, melyet ő aztán Danzigból fog meg-

A klissowi iütközet 1702.

téríteni. Ezért arra kéri XIV. Lajost, utaljon át megfelelő pénzüsszeget a danzigi követségre. Bonac nagy elismeréssel nyilatkozik Bercsényi emberi kiválóságairól s azt is hozzáteszi, hogy Rákóczi is a legjobb értesülései vannak. A levelet így fejezi be: «Bercsényi még azt is említette, hogy Magyarországon járt lengyel kereskedőktől hallott a felkelés megindulásáról. Ezek szerint a magyarok megleptek és legyilkoltak egy német lovass csapatot. Mellékelem Rákóczinak külön futárral pár nap múlva küldött levelét, melyben a hírt megerősítette.

A császári követnek is futárral küldtek levelet Bécsből. E szerint feltűntek már több helyen a felkelők lobogói. Így Felsőháza számíthat arra, hogy a mozgalom megkezdődött. Semmi kétség aziránt, hogy Rákóczi valóban bevonult Magyarországra, amint itt írja . . .»⁷⁴

Ez a mesteri beszámoló sem tudta azonban kedvezőbb színben feltüntetni XIV. Lajos előtt az emlékiratot, mely szerint semmiféle szerződést nem köthet a magyar főurak hozzájárulása nélkül, kik mindjárt az első alkalommal több mint egy millió livrest kitevő segílyt kívántak. Marlyból 1703. július 26-án bizonyos fenntartással, de azért jóakarattal ír Bonacnak, jelezvén, hogy békekötés esetén az ő részéről csak pártfogásról (protection) lehet szó, de nem kötelezettségről.

«Felolvastattam magamnak Bercsényi emlékiratát, valamint Rákóczi fejedelem levelét is. Már tudtam, hogy a tények — úgylátszik — kezdik valókra váltani Ígéreteiket s hogy volt x-almi mozgalom Magyarországon. Minden okom megvan arra a feltevésre, hogy e kezdetet jelentősebb folytatás fogja követni, de míg az események valóban bebizonyítják, hogy a terv szilárd alapokon nyugszik, túlságosan nagy kockázat lenne akkora összeget bocsájtani rendelkezésükre. Jóváhagyom azt az előleget, melyet rendeleteim értelmében nekik kiutalt. Ez lehetővé teszi számukra, hogy megvalósítsák, amit tőlük várni lehet. De szándékuk kivihetősége még oly bizonytalan, hogy nagyon gazdaságosan kell bánni a pénzbeli segítséggel, főként most, mikor sürgősebb és fontosabb kiadásaim vannak. Ha újabb hírei lesznek — meg vagyok győződve, hogy fenntartja velük a kapcsolatot, — biztosíthatja őket támogatásomról a békekötés esetére is. Egyébként, nem tudtam volna őket akkora segílyben részesíteni, mint a Németországba bevonuló csapataimat, a bajor választófejedelem felkelésével kapcsolatban s míg a császár örökös államaiban van megtámadva, s míg legjobb csapatai Olaszországban vannak, egyáltalában nem képes szembeszállni a magyarországi mozgalommal s nem tudja megakadályozni, hogy el ne hatalmasodjék, még mielőtt a bajt orvosolhatná.»⁷⁹

Így, Rákóczi és Bercsényire fordítva vissza saját érvelésüket, XIV. Lajos úgy tüntette fel a helyzetet, hogy ő szított felkelést Magyarország érdekében . . .

A felkelés megindulása nem volt szerenesés; a császáriak hamar szétverték Rákóczi csapatait⁸⁰ s az egész mozgalmat teljes kudarc fenyegette, ka gyors segítség nem érkezik. Bercsényi, ki időközben a beltzi palatinus feleségénél volt ismét, készült Rákóczihoz csatlakozni s Bonactól ismét pénzbeli segítséget kért.⁸¹ Bonac — úgy látszik — belátta, hog3~ a halogatás ártana Franciaország érdekeinek, s ezért éppen úgy, mint Du Héron, ismételten kérelemmel fordult XIV. Lajoshoz. Ezidőtájt írt leveleiben nagy elismeréssel nyilatkozik a palatinusné áldozatkészségéről.⁸² Július 3-án azt az ajánlatot terjeszti a király elé, hogy ő maga hajlandó lenne rangrejtve utazást tenni Magyarországon, a helyzet pontosabb megismerése végett.⁸³ A király azonban ebbe nem egyezett bele, mert nem tartotta összeegyeztethetőnek a nagyköveti méltósággal. Négy nappal később Bonac jelenti, hogy a kióviai palatinus körülbelül 500 embert bocsájtott Rákóczi rendelkezésére s a magyarok számára ismét sürgős segítséget kér.⁸⁴ Július 17-én újra kifejezi azt a véleményét, hogy a magyarokat a lehető leghamarább kell támogatásban részesíteni, máskülönben Rákóczi kénytelen lesz az egész mozgalmat félbehagyni.⁸⁵ A királyt azonban a császári hadak győzelmei további óvatosságra intették, s egyelőre senkit sem volt hajlandó Magyarországra küldeni és további pénzüsszeget sem utalt ki.⁸⁶ Ekkor XIV. Lajos már hetedszer utasította el a komoly beavatkozás gondolatát.

Viktor Amade Savoya fejedelme.

*

Rákóczi azonban a beltzi palatinusnéban lelkes támogatóra talált. Augusztus elsején tőle kapta meg a XIV. Lajos által engedélyezett összeget.⁸⁷ A külügyminisztérium könyvtárában van még két okirat, mely arra enged következtetni, hogy a király előbbi vonakodása után is kiutaltak egyízben 93,000 livres-t, egy más alkalommal pedig 31,620 livres-t, «pour Rákóczy»

(Rákóczi számára). Még az is megállapítható, hogy valami titkos ügyről lehetett szó, mert sem beiktatni, sem nyugtázni nem volt szabad ezt a tekintélyes összeget.⁸⁸

Közben Maron is élénk tevékenységet fejtett ki a magyarok érdekében, amint arról szeptember 6-án Toreyhoz intézett leveléből értesülünk. E szerint a palatinus neje csak Héliissant⁸⁹ biztosítékára vár, hogy a magyarokat pénzbeli segélyben részesítse. Megtudjuk azt is, hogy ez a hölgy a lengyel királytól fegyvereket szerzett Rákóczi számára. Az elbing-i raktárak 4000 puskájából kér 1000-t azzal az indokolással, hogy férje számára kellenek. A palatinusné annyira latbavetette minden befolyását a magyarok érdekében, hogy Maron szerint a franciák ő nélkül semmit sem tehetnének, a többi idegen diplomata állandó készenléte miatt.⁹⁰

Amikor az a hír járta, hogy XIY. Fajos havonta 100 ezer livres-t küld a fölkelőknek, a nagykövetek felkérésére Ágost király levelet írt Danzigba, megtiltván, hogy a Lengyelországban tartózkodó idegeneknek bárki is segítséget nyújtson, s hogy a magyar felkelők lengyel részről fegyveres segítségben részesüljenek.⁹¹ Ugyanakkor azonban, már ismert kétszínű politikájával, közölte Maronnai, hogy ezt a rendeletet csak a látszat kedvéért adta ki, s hogy azt is tudta, a beltzi palatinusnőnek eladott fegyverek a magyarok számára voltak szükségesek. Még azt is említette, hogy ő értesítette Rákóczit néhány osztrák érzelmű lengyel főúrnak ellene szőtt terveiről, s így ő bírta rá a menekülésre.⁹² Ennek a lépésnek persze megvolt a politikai háttere. A svéd király júliusban Klissownál fényes győzelmet aratott a lengyel-szász hadak felett s ezzel megerősödött abban a szándékában, hogy a lengyel koronát megszerezze. A bécsi udvar sem tartotta be a pénzbeli támogatásra nézve tett ígéreteit, s így a választófejedelem részére egyetlen mentség Franciaország támogatása volt. Ezzel is megkönnyítette Franciaország beleavatkozását a magyarországi mozgalmakba. Még hátra volt egy súlyos nehézség elhárítása: nem volt szabad, hogy a felkelés céltalannak és feleslegesnek tűnjék föl a franciák szemében. Ezt az akadályt a körülmények csakhamar lényegesen csökkentették.

1709 őszén Franciaországot két súlyos veszteség érte: Portugália csatlakozása a turini szerződéshez és Szavoja elpártolása. Ez a két csapás, valamint a lengyel király támogatása végre XIV. Fajost is cselekvésre bírta. Két évvel Rákóczi elmenekülése után . . . Torey, november 12-én kelt levelében figyelmébe ajánlja Maronnak, hogy mindenben kövesse a beltzi palatinusnő tanácsait s ama reményének ad kifejezést, hogy Ágost, ha támogatja a magyar ügyet, elnyerheti Szent István koronáját, s ekkor Rákóczinak az erdélyi fejedelemség maradna.⁹³

Louis Hector Duc de Villars arcképe.

November 15-én a király közli Bonac-kal, hogy havi 10,000 tallért engedélyez a «magyar ügyek támogatására» s felszólította, küldjön Rákóczi táborába egy jó katolikus alattvalót, néhány tisztet és katonát és egy mérnököt.⁹⁴ E jó katolikus alattvaló számára — kit Fierville személyében jelöltek ki — külön utasítást is küldött, melyben kiemelte, hogy Rákóczit távolról sem tekinti lázadónak, hanem nagyapja jogos örökösének Erdély trónján. XIV. Lajos azt is kiemeli, hogy Rákóczi nagyapja Franciaország és Lengyelország szövetségese volt s ezért is pártolja Rákóczi fejedelem ügyét, ki «szabad nemzete élén» harcol jogaiért.⁹³ Szabad nemzet . . . törvényes örökös! Menynyire más ez, mint amikor Villarsnak azt írta, két és fél évvel azelőtt, hogy «nem hajlandó segítségben részesíteni a törvényes uralkodójuk ellen fellázadt alattvalókat . . .»

*

Ilyen a diplomácia: Rákóczi, teljesen hazafias érzésétől indítva, fel akarta használni Franciaország segítségét, azzal az indokolással, hogy szolgálatot tesz neki; Franciaország viszont most őt használta fel saját politikai céljaira.

S ezzel új fejezet nyílt meg Rákóczi francia kapcsolatainak történetében.

JEGYZETEK.

¹ Bercsényi jelentése 1701. júl.-ban, külügym. Lt. Pol. Level. Magyarország, 9, f° 12. és köv. 1.

² Du Héron levele XIV. Lajoshoz (Varsó, 1701. júl. 1.). U. o. Lengyelország, 109.

f° 434.

³ Mémoires du Maréchal de Villars (kiadta M. de Voquë), 1884. I. k. 332—3. 1. Villars jelentései XIV. Lajoshoz (Bécs, 1701. ápr. 6. Kül. M. Ausztria, 77. f° 191; 1701. ápr. 13. d^o, f° 208.).

⁴ Villars levele XIV. Lajoshoz (Bécs, 1701. ápr. 23. Kül. M. 77. f° 234.). L. Mém. Villars, II. k. 345. 1.

⁵ Villars levele XIV. Lajoshoz (Bécs, 1701. ápr. 30. Kül. M. 77. f° 263.).

⁶ U. az (1701. ápr. 27. u. o. f° 245.), 1. Mém. I. k. 333. 1. II. k. 273. 1.

⁷ XIV. Lajos Villars-hoz (Versailles, 1701. máj. 9.) Kül. M. Ausztria 77. f° 265.

⁸ Mém. I. k. 346. 1.

⁹ Du Héron levele XIV. Lajoshoz (Varsó, 1701. máj. 26.). Kül. M. Magyarország, 9. f° 66.

¹⁰ U. az (Varsó, 1701. júl. 1.). Kül. M. Lengyelország, 109 f° 434.

¹¹ XIV. Lajos levele Du Héronhoz (Marty, 1701. júl. 28.), u. o. f° 453.

¹² U. az (Versailles, 1701. aug. 4.), u. o. f° 467.

¹³ Du Héron XIV. Lajoshoz (Varsó, 1701. júl. 14.), u. o. 464.

¹⁴ Kül. M. Magyarország 9. f° 12. és köv. 1.

¹⁵ Du Héron XIV. Lajoshoz (Varsó, 1701. júl. 14.), Kül. M. Lengyelország, 109. f° 464.

¹⁶ U. az (1701. aug. 4.), u. o. f° 511.

- ¹⁷ U. az (1701. aug. 11.), u. o. f° 521.
- ¹⁸ XIV. Lajos Du Héronhoz (Mendon, 1701. szeptember 1.), u. o. f° 536.
- ¹⁹ Du Héron XIV. Lajoshoz (Varsó, 1701. aug. 18.), u. o. f° 549.
- ²⁰ Ferriol XIV. Lajoshoz (Pera, 1701. szeptember 3.), Kül. M. Törökország, 38. f° 117.
- ²¹ Du Héron XIV. Lajoshoz (Varsó, 1701. nov. 17.). Kül. M. Lengyelország, 110. f° 218.
- ²² Morreton Torcynak (Bécs, 1701. nov. 9.), Kül. M. Ausztria, 78. f° 365.
- ²³ V. az (1701. nov. 12.), u. o. f° 372.
- ²⁴ U. az (1701. nov. 10.), u. o. f° 379.
- ²⁵ U. az (1701. nov. 19.), u. o. f° 375.
- ²⁶ U. az (1701. dec. 7.), u. o. f° 4°9. Morreton a hadiviszony beállta miatt május 8-án Bécsből visszahivatott és 1702. június 2-án érkezett Párizsba.
- ²⁷ Du Héron XI^l. Lajoshoz (Varsó, 1701. nov. 27.). Kül. M. Lengyelország, 110. f° 251.
- ²⁸ Bercsényi emlékirata (1701. nov. 6.), Kül. M. Magyarország, 9. f° 37.
- ²⁹ XIV. Lajos levele Du Héronhoz (Versailles, 1701. dec. 24.), Kül. M. Lengyelország, 110. f° 254.
- ³⁰ Du Héron XIV. Lajoshoz (Varsó, 1701. dec. 1.), u. o. f° 273.
- ³¹ U. az (1701. nov. 24.), u. o. f° 230. és köv. 1.
- ³² U. az, u. o.
- ³³ Du Héron XIV. Lajoshoz (Varsó, 1701. dec. 16.). Kül. M. Lengyelország, 110. f° 309., 1. még a dec. 22-én kelt levelet, f° 320.
- ³⁴ U. az (1701. júl. 28.). Kül. M. Lengyelország, 109. f° 502.
- ³⁵ U. az (1701. dec. 16.), Kül. M. Lengyelország, 110. f° 309.
- ³⁰ U. az (1701. dec. 22.), u. o. f° 320.
- ³⁷ Du Héron levele Torcyhoz (Varsó, 1702. jan. 5.), u. o. f° 347.
- ³⁸ XIV. Lajos Du Héronhoz (1702. jan. 26.), u. o. f° 356.
- ³⁹ Ezt a szerződést 1702. jan. 16-án írták alá, azonban egyideig titokban tartották. Du Héron csak néhány héttel később szerzett róla tudomást (1. a XIV. Lajoshoz 1702. márc. 16-án intézett levelet, Kül. Min. Lengyelország, 113. f° 77-).
- ⁴⁰ Du Héron XIV. Lajoshoz (Varsó, 1702. jan. 30.). Kül. M. Lengyelország. 110. f° 422.
- ⁴¹ L. az (1702. február 5.), u. o. f° 439.
- ⁴² XIV. Lajos levele Du Héronhoz (Marly, 1702. márc. 2.) u. o. f° 459.
- ⁴³ Du Héron levele Torcyhoz (Varsó, 1702. február 12.), u. o. f° 465.
- ⁴⁴ Vagyis 30,000 livres.
- ⁴⁵ Du Héron levele XIV. Lajoshoz (Varsó, 1702. február 19.), u. o. f° 481.
- ⁴⁶ XIV. Lajos levele Du Héronhoz (Marly, 1702. márc. 16.), u. o. f° 494.
- ⁴⁷ Du Héron levele XIV. Lajoshoz (Varsó, 1702. márc. 10.), u. o. f° 518.
- ⁴⁸ 1702. március havában Torcynál megjelent Chalus úr, a császár egyik alattvalója, ki személyes sérelmek miatt akart a bécsi udvar ellen fegyvert emelni. Torcy elutasította a királyra hivatkozva (Kül. M. Ausztria, 78. f° 415., 420., 447., 463., 546., 562., 571., 572., 577., 584., 585.).
- ⁴⁹ XIV. Lajos levele Perriolhoz (Versailles, 1701. december 20.). Kül. M. Törökország, 38. f° 140.
- ⁵⁰ U. az (1702. március 20.), u. o. f° 178.
- ⁵¹ XIV. Lajos levele Du Héronhoz (Menon, 1702. ápr. 6.). Kül. M. Lengyelország, 110. f° 533.
- ⁵² Du Héron levele XIV. Lajoshoz (Varsó, 1702. márc. 19.), u. o. f° 536.
- ⁵³ Kzt a szót így írták hozzá a kéziratban.
- ⁵⁴ Kül. M. Lengyelország, 110. f° 562. Az emlékirat nincs keltezve.

- 55 XIV. Lajos levele Du Héronhoz (Marly, 1702. május 18.), u. o. f° 588.
- 56 Du Héron levele XIV. Lajoshoz (Varsó, 1702. jún. 19.), Kül. M. Lengyelország, III. f° 87.
- 57 L. az (1702. júl. 31.), u. o. f° 182.
- 58 XIV. Lajos levele Du Héron (Marly, 1702. aug. 24.), u. o. f° 1 go.
- 59 Ferriol levele XIV. Lajoshoz (Pera, 1702. jún. 8.), Kül. M. Turquie, 38. f° 231.
- 60 Mai nevén Izmid, bythiniai város, ahová Thököly visszavonult.
- 61 A Zrínyi név elfranciásítása.
- 62 ^{Perr.10i} xiv. Lajoshoz (Péra, 1702. júl. 20.). Kül. M. Törökország, 38. f°244.
- 63 U. az (1702. október 2.), u. o. f° 261.
- 64 XIV. Lajos levele Ferriolhoz (Versailles, 1702. nov. 13.), u. o. f° 283.
- 65 Kül. M. Lengyelország, 113. f° 245. és köv. 1.
- 66 Vallomások. Kül. M. Magyarország, 16. f° 238.
- 67 Maron levele Du Héronhoz (Varsó, 1703. jan. 11.). Kül. M. Lengyelország, 114. f° 19.
- 68 Bonac levele XIV. Lajoshoz (Varsó, 1703. február 18.), Kül. M. Svédország, 97. f° 103.
- 69 U. az (1703. márc. 2.), u. o. f° 130.
- 70 Így értelmezte Rákóczi XIV. Lajosnak Du Héronhoz 1702. május 18-án intézett levelét.
- 71 Rákóczi levele Bonac-hoz (1703. márc. 17.). Kül. M. Hongrie, 9. f° 84.
- 72 Kül. M. Magyarország, 9. f° 79.
- f° 221.
- 73 Bonac levele XIV. Lajoshoz (Varsó, 1703. ápr. 27.). Kül. M. Svédország, 97.
- 74 Du Héron levele XIV. Lajoshoz (1703. máj. 25.). Kül. M. Lengyelország, 114. f° 75.
- 75 Bonac XIV. Lajoshoz (Varsó, 1703. máj. 28.). Kül. M. Svédország, 97. f° 274.
- 76 Kül. M. Magyarország, 9. f° 93.
- 77 L. Bonac levelét XIV. Lajoshoz (Varsó, 1703/4. jún. 10.). Kül. M. Svédország, <il- f° 318.
- 78 L. Du Héron 1702. márc. 26-án kelt levelét, Kül. M. Lengyelország, 110. f° 549.
- 79 Kül. M. Magyarország, g. f° 101.
- 80 Bonac levele XI^A7. Lajoshoz (Varsó, 1703. jún. 16.). Kül. M. Svédország, 97. f° 289....
- 81 Bonac levele XIV. Lajoshoz (Marly, 1703. júl. 26.), u. o. f° 300.
- 82 Bonac levele XIV. Lajoshoz (Varsó, 1703. jún. 30.), u. o. f° 318.
- 83 U. az (1703. júl. 3.), u. o. f° 331.
- 84 U. az (1703. júl. 7.), u. o. f° 336.
- 85 U. az (1703. júl. 17.), u. o. f° 346.
- 86 XIV. Lajos levele Bonac-hoz (Marly, 1703. aug. 9.), u. o. f° 326.
- 87 Maron levele Torcyhoz (Varsó, 1703. aug. 18.). Kül. M. Lengyelország, 114. f° 145.
- 88 Kül. M. Magyarország, g. f° 113.
- 89 J. B. Hélassant párisi bankár volt, aki Lengyelországgal élénk összeköttetést tartott fenn.
- 90 Maron levele Torcyhoz (Varsó, 1703. szeptember 6.). Kül. M. Lengyelország, 114. f° 155.
- 91 U. az (1703. szeptember 13.), u. o. f° 159.
- 92 U. az (1703. szeptember 27.), u. o. f° 165.
- 93 Torcy levele Maronhoz (Versailles, 1703. nov. 12.), u. o. f° 174.
- 94 Kül. M. Magyarország, 9. f° 120.
- 95 Kül. M. Magyarország, 9.